

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

**Lehetséges-e a politikai közösség igazságos
újraalkotása? Erkölcsi érvelés a demokratikus
politikában**

Rácz Sándor

Témavezető: Dr. Bujalos István

DEBRECENI EGYETEM

Humán Tudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2014.

AZ ÉRTEKEZÉS CÉLKITŰZÉSE, A TÉMA KÖRÜLHATÁROLÁSA

Disszertációmban három kérdést jártam körül. Miért kívánatos, hogy a demokratikus politikai gyakorlatban morális szempontok is érvényesüljenek? Melyek azok a morális elvek, amelyek érvényesülése nemcsak kívánatos, de lehetséges is? Milyen feltételek teljesülése esetén remélhetjük azt, hogy a demokratikus politikai gyakorlatban lehetséges morális elvek valóban érvényesülnek? A három témakört két kontextusban vizsgáltam. A vizsgálat első területe az a magyarországi diskurzus volt, amelyben 2002 és 2007 között a politika és a morál kapcsolatát vizsgálták. A vizsgálat második területe az az angolszász politikai filozófiai párbeszéd volt, amely a liberális-kommunitárius párbeszédként vált ismertté. A két kontextus összevetését az tette szükségessé, hogy három kérdést csak az angolszász diskurzusban tárgyalták részletesen. Ezzel szemben a magyarországi diskurzusban csak a politika és a morál kapcsolatának kívánatosságáról vitatkoztak. Ez azért is különös, mert az angolszász diskurzus sok tekintetben a magyar diskurzus mintaadója volt. Hatott a vitázó felek értékválasztására, befolyásolta ön és jövőképüket. Ez különösen igaz a vita elindítójára Kis Jánosra. Kis János kezdeményezte azt a vitát, amelynek résztvevői arra keresték a választ, hogy kívánatos-e, ha a demokratikus politikai gyakorlatban morális szempontok is érvényesülnek. A vita során megfogalmazott állásfoglalások jórészt Kis János vonatkozó gondolataira reflektáltak. Kérdés tehát, hogy miért nem kísérelték meg körülírni azokat a morális elveket, amelyek érvényesülése nemcsak kívánatos, de lehetséges is a magyarországi demokratikus politikai gyakorlatban?

Milyen eredményeket remélek attól, hogy a hazai politikai diskurzust egy idealizált „háttér-diskurzussal” szembesítem? Az egyik válaszom az, hogy így kerülhető el, vagy legalábbis így kontrollálható az a sajátos ismétléskényszer, amely a politikai diskurzusok hazai elemzéseiben megfigyelhető. A tudományos reflexiók többnyire két végletes pozíció valamelyikét foglalják el. Az egyik ilyen pozíció az, amikor a politikai kérdésekkel kapcsolatos párbeszéd rekonstrukciója pusztán leíró jellegű marad. Az ilyen elemzésből semmilyen állítás nem következhet a vita „minőségére” vonatkozóan, amivel mintegy szentesíti a fennálló állapotot. Az alternatív elemzői eljárás képviselői éppen ezt a következményt kívánják elkerülni. Ennek érdekében a tudomány objektivitásának funkcióját abban határozzák meg, hogy a szembenálló álláspontok vitájában igazságot szolgáltatassanak. Ez utóbbi törekvés kifinomultabb verziójának tekinthetők azok az esetek, amikor az „áldatlan és fölösleges” viták lezárásának és meghaladásának szándéka vezérli a politikai diskurzus elemzőjét. Az „igazságosztó” és a

„kiegyenlítő” elemzések hatása azonban korlátozott vagy egyenesen kontraproduktív. Jobb esetben egyszerűen csak süket fülekre találnak a diskurzus résztvevőinek részéről, rosszabb esetben a vitázó felek a saját álláspontjuk igazolására használják ezeket az értelmezéseket. Így jutottam el ahhoz a feltételezéshez, hogy talán nem is az „áldatlan viták” lezárására kellene törekedni. Egy ilyen törekvés azért nem gyakorolhat pozitív hatást a diskurzus fenntartóira, mert célja azonos a diskurzus résztvevőinek céljával. Mind a tudományos vizsgálat végzője, mind a politikai diskurzus résztvevője abból a feltételezésből indul ki, hogy a „címzettek” hajlandóak feladni a vitában kialakított álláspontjukat és így az ahhoz kötődő identitásukat is. Üdvösebbnek tűnik, ha a vitakultúra fejlesztésének programját nem kötjük valamiféle identitásváltáshoz. Nem a vita, és ezzel a vitában megszerzett önazonosság feladására, majd egy új identitás elsajátítására van szükség, hanem az identitáspolitikai küzdelmek etikájának a körvonalazására. Disszertációmban éppen ezért arra a kérdésre keresem a választ, hogy létezik-e egy olyan etikai horizont, amely képes keretet adni az identitáspolitikai összecsapásoknak, és ha igen, akkor milyen feltételek teljesülése után remélhetjük azt, hogy nem csupán konzisztens, de működőképes is lesz ez az etikai horizont.

ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

Hipotézisem szerint a demokratikus politikai gyakorlatban érvényesülő morális elvek lehetőségének és feltételeinek megvitatása azért maradt el a magyarországi kontextusban, mert a vita résztvevőinek diszkurzív pozíciója erre nem adott lehetőséget. Ebből a hipotézisből következően vizsgálati módszerem az volt, hogy feltártam és újraértelmeztem a vita résztvevőinek értelmezői horizontját. Disszertációm első szerkezeti egységében (az első és második részben) *A politika mint erkölcsi probléma* című mű elemzésére fókuszáltam.¹ Ennek a választásnak az oka az volt, hogy ez a szöveg nem csak a szerző korábbi kijelentésinek a kifejtését tartalmazza, hanem azokat az értelmezéseket is, amit a szerző a vitapartnerei álláspontjáról adott. A választott művet mikrofilológiai módszerekkel elemeztem, vagyis nem csak a vitában megfogalmazott tételeket rekonstruáltam, hanem azt a retorikai kontextust is, amely meghatározta ezeket a tételeket. A mikrofilológiai vizsgálat kiterjesztésének egyik lehetséges módja az lett volna, hogy megvizsgálom a korszak

összes – a témához köthető – állásfoglalását, és feltérképezem a megnyilatkozások közötti intertextuális viszonyokat. Ez az eljárás azonban önmagában még nem lett volna elegendő ahhoz, hogy igazoljam a hipotézisemet. Ehhez, a mű keletkezési körülményeinek és gondolatmenetének bemutatása mellett, a mű paradigmaticus vakfoltjainak feltárására és, „dekonstrukciójára” is szükség volt. Ez volt az oka annak, hogy azoknak a tételeknek a feltárására koncentráltam, amelyeket a vitázó felek megfogalmazhattak volna, de mégsem tették. A vita résztvevőinek értelmezési horizontját újraértelmezve azt fedeztem fel, hogy az el nem hangzott érvek csak akkor rekonstruálhatóak, ha már van valamilyen válaszuk a vitázó felek által megválaszolatlanul hagyott kérdésekre. Disszertációm második szerkezeti egységében (a harmadik és negyedik részben) ezért fordultam annak az angolszász politikai filozófiai diskurzusnak vizsgálatához, melyben a magyarországinál jóval részletesebben tárgyalták a demokratikus politikai gyakorlatban megvalósítható erkölcsi elveket és azok feltételeinek kérdését.² Ez az angolszász politikai filozófiai diskurzus az úgynevezett liberális–kommunitárius vita volt. A magyarországi és az angolszász diskurzus viszonyát az jellemzi, hogy az utóbbi sok vonatkozásban hatott az előbbire. Az angolszász diskurzus sok esetben mintája lett a magyarországi diskurzus résztvevőinek, vagyis meghatározta értékválasztásukat, ön-és jövőképüket. A „mintaadó” és „mintakövető” diskurzusban tárgyalt kérdések és az azokra adott válaszok rekonstrukciója és összehasonlítása azért előnyös, mert így könnyebben azonosítható, hogy a „mintakövető” diskurzus résztvevői mikor alkalmazzák a kiemelés vagy éppen a kizárás diszkurzív eszközeit. Disszertációm harmadik szerkezeti egységében (az ötödik és hatodik részben) visszatértem a magyarországi kontextus vizsgálatához. Az angolszász kontextus válaszainak rekonstruálása és összevetése azt is

¹ Kis János: *A politika mint erkölcsi probléma*. Irodalom Kft, Budapest 2004.

² Beiner, Ronald: Community versus Citizenship: MacIntyre Revolt Against the Modern State. *Critical Review*, 14/4. 2000.; Bell, Daniel, A.: *A Communitarian Critique of Liberalism*. 2005.; Dworkin, Ronald: Szabadság, egyenlőség, közösség. 2000, 3. 1993. 9-19. Horthon, John – Mendus, Susan (Szerk.): *After MacIntyre: Critical Perspectives on the Work of Alasdair MacIntyre*. Polity Press, Cambridge, 1994.; Kymlicka, Will: *Liberalism, Community and Culture*. Clarendon Press, Oxford. 1991.; MacIntyre, Alasdair: *Whose Justice? Which Rationality?* Duckworth, London, 1988.; *Three Rival Versions of Moral Enquiry: Encyclopedia, Genealogy and Tradition*. University of Notre Dame Press. Notre Dame, 1990.; Az erény nyomában. Ford. Bíróné Kaszás Éva. Osiris Kiadó, Budapest, 1999.; Nozick, Robert: *Anarchy, State, and Utopia*. Basic Books, New York. 1974.; Rawls, John: *Political Liberalism*. Columbia University Press, New York. 1996.; *Az igazságosság elmélete*. Ford. Krokóvay Zsolt. Osiris Kiadó, Budapest. 1997 (1971).; *The Law of Peoples*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts. 1999.; Sandel, Michael: *Liberalism and the Limits of Justice*. Cambridge University Press, Cambridge, 1982.; *A procedurális köztársaság és a „tehermentes” én*. Ford. Babarczy Eszter. In Huoranszki Ferenc (Szerk.): *Modern politikai filozófia*. Osiris-Láthatatlan Kollégium, Budapest. 1998. 161-173.; *Mi igazságos... és mi nem? A helyes cselekvés elmélete és gyakorlata*. Corvina Kiadó, Budapest. 2012.; Skinner, Quentin: A szabadság és a honpolgárság két rivális hagyománya. *Világosság*, 10. 1995. 21-33.; Walzer, Michael: *Spheres of Justice. A Defense of Pluralism and Equality*. Blackwel, Oxford. 1993.

megmutatta, hogy melyek a magyarországi demokratikus politikai gyakorlat kívánatos és lehetséges morális elvei, és hogy milyen feltételek mellett remélhetjük ezeknek az elveknek a követését.

A DISSZERTÁCIÓ TÉZISEI, EREDMÉNYEI

1. *A politika mint morális probléma* című mű a politika és etika kapcsolatának újszerű és nehezen értelmezhető megközelítését foglalta magába. A demokratikus intézmények működésének instrumentalista újraértelmezésében Kis János annak bizonyítására tett kísérletet, hogy a demokrácia intézményei által lehetővé tett instrumentális stratégiák akár morális elvek érvényesítésére is használhatóak. Eredményeit a közvetett motiváció tézisében foglalta össze. Másrészt, a demokratikus politikai gyakorlatban érvényesülő morális dilemmák elemzésekor azt mutatta meg a szerző, hogy a jó politika nem redukálható a technokrata politikai elit hatékonyságelvű tevékenységére. A demokratikus intézmények működésének instrumentalista újraértelmezése illetve a politikai gyakorlatban felmerülő morális dilemmák egyidejű elemzése ugyanakkor átmetszette azokat a demarkációs vonalakat, amelyek mentén a hazai politikai közbeszéd alkotói meghatározták helyzetüket. Ez volt az oka annak, hogy a magyarországi politikai közbeszéd részesei nehezen tudták értelmezni a mű fő tételeit.

2. A politika és etika kapcsolatát tárgyaló elmélet hazai recepcióját koncepcionális ellentmondások is nehezítették. A demokratikus intézmények működésének újraértelmezésekor azzal a kihívással kellett megküzdenie a szerzőnek, hogy miképpen lehet egyetlen elméletben egyesíteni a közvetett motiváció stratégiáját és a deliberáció elvét. Kis János megoldása az volt, hogy kulcsszerepet adott a „kritikai értelmiség”-nek.³ Ez a megoldás azonban újabb problémák forrása lett, és ezekkel Kis János *A politika mint erkölcsi probléma* című művében már nem foglalkozott. A legjelentősebb nehézség abból következett, hogy a kritikai értelmiség kulcsszerepe csak akkor érvényesíthető, ha a politikai közösség egységes, ha a politikai közösség tagjai között a lojalitás kötelékei olyan erősek, hogy azt a közösség tagjainak eltérő identitása sem érvénytelenítheti. Nem lehet véletlen, hogy későbbi elemzéseiben Kis János feladta azt a kiindulópontot, amely szerint a magyar politikai közösségben is érvényesek a fentebbi feltételek. A politikai közösség egységes identitásának

³ Kis János: *A politika mint erkölcsi probléma*. Irodalom Kft, Budapest 2004. 34-38.

hiányában ugyanis a demokrácia szubsztanciális elveit védő kritikai értelmiség kiemelése nem önzetlen tettként nyert értelmet, hanem olyan politikai lépésként, melynek célja saját hatalmi igényeinek a megalapozása. Ebben a perspektívában a politikától függetlenített és a politika megítélésére alkalmas morális elvek elkülönítése olyan lépésnek minősült, melynek valós célja az lett volna, hogy a politikai közösséget alkotó csoportok egyike a saját identitásával azonosítsa az egész politikai közösség identitását. Abban a perspektívában, amely független Kis János és Kis vitapartnereinek kulturális előfeltevéseitől a politika és morál kapcsolatáról alkotott instrumentális koncepció „lelepleződött”.⁴ Ebben a perspektívában a politika olyan társadalmi gyakorlat, amely önmaga alakítja ki a saját megítélésére alkalmas normákat. Ez a kritikai nézőpont a politika autopoetikus koncepcióján alapul, amely komoly kihívást támaszt azokkal a metapolitikai koncepciókkal szemben, amelyek a politikai szférától független normákon mérik a különböző politikai cselekedeteket. A politika autopoetikus felfogásában rejlő kihívás miatt a politika és a morál kapcsolatát tárgyaló filozófiai reflexió fő kérdései a következőképpen módosulnak: miként lehet „kiszabadítani” a morált az autopoetikus politika fogságából? Miképpen lehet biztosítani a morál autonómiáját a politikával szemben? Hogyan érhető el az, hogy legyenek olyan morális elvek, amelyek képesek befolyásolni a politikai folyamatokat úgy, hogy közben elkerüljük a Kis János javaslatában feltárt belső és külső ellentmondásokat?

3. A politikai közösség tagjai közötti lojalitás hiányában, vagyis az identitáspolitikai küzdelmek kontextusában, a közvetett motiváció stratégiáját és a politikai gyakorlatban felmerülő morális dilemmák leírását egyaránt újra kell gondolni. Kis János a következményetikai paradigmán belül fogalmazta meg a politikai gyakorlatban érvényesülő morális dilemmákat. Az identitáspolitikai kontextusban érvényesülő morális dilemmák elemzése ezért a következményetikai paradigma kiterjesztését is feltételezi. A fentebb megfogalmazott kihívások akkor háríthatóak el, ha a Kis János által alkalmazott kötelességelvű megközelítést kiegészítjük az erényelvű paradigmával. Az erényelvű értelmezés keretei között a politika olyan társadalmi gyakorlatot alkot, melynek célja nem a

⁴ Ambrus-Lakatos Loránd: Folyamatos erkölcsi válság. Élet és Irodalom, XLVII/13, március 28. 2003; Ambrus-Lakatos Loránd: Politikáról és morálról: türelmesen. Élet és Irodalom, XLVII/17, április 25. 2003; Bojtár Endre: Kis-minimum. Élet és Irodalom, XLVII/1, január 3. 2003; Bozóki András: A mérlegelő döntés. Élet és Irodalom, XLVII/3, január 17. 2003; Eörsi István: Morál és politika. Élet és Irodalom, XLVII/3, január 17. 2003; Fleck Zoltán: A moralisták ellen. Élet és Irodalom, XLVII/15, április 11. 2003; HackPéter, A politikai cselekedetek mércéjéről. Élet és Irodalom, XLVII/2, január 10. 2003; Haraszi Miklós, A politikai minimum. Élet és Irodalom, XLVII/6, február 7. 2003; Kerpel-Fronius Gábor, Vég vagy kezdet. Élet és Irodalom, XLVII/5, január 31. 2003; Salamon János: A félelem liberalizmusa. Élet és Irodalom, XLVII/24, június 13. 2003; Nádas Péter: Áldatlan és fölösleges vita. Mihancsik Zsófia interjúja Nádas Péterrel. Magyar Narancs, június 27. 2002; Nádas Péter, Az értelem kockázata. Élet és Irodalom, XLVII/1, január 4. 2003.

politikától függetlenül érvényes morális elvek megvalósítása, hanem olyan erények kifejlesztése és tökéletesítése, amely erényeket csak a politikai cselekvés során lehetséges gyakorolni. A politikai gyakorlat erényelvű értelmezésének a lehetősége felfedezhető Kis János elméletében és abban az autopoetikus politikakoncepcióban is, amely radikálisan opponálja Kis János elméletét. Kis János érvelése során végig viaskodott azzal a „weberiánus” értelmezéssel, amely szerint a politika lényege, hogy sajátos, csak rá jellemző és csak általa elérhető célokat valósítson meg. A politika autopoetikus koncepcióját valló szerzők szerint viszont hiábavaló, káros és álságos törekvés a politikai szféra autonómiája ellen küzdeni.

4. A demokratikus politikai gyakorlatban érvényesülő morális dilemmák és a politikai közösség alternatív értelmezésének kibontására a “mintaadó diskurzus” elemzése adott lehetőséget. MacIntyre erényelméletének vizsgálata azt mutatta meg, hogy az erényelvű megközelítés könnyen összeegyeztethető azokkal a megfigyelésekkel, amelyek szerint a politikai cselekvés független vagy függetleníthető a kötelességelvű morálkoncepciók által megállapított erkölcsi imperatívuszoktól. MacIntyre is úgy vélekedett, hogy különböző közösségi gyakorlatok lehetségesek, és ezekben különböző erények virágozhatnak, ha biztosítjuk az ilyen gyakorlatok autonómiáját az univerzális érvényességűnek vélt morális elvekkel szemben. Ebből következően a valódi morális dilemmák nem az erények segítségével megvalósuló javak és az univerzális érvényűnek vélt elvek konfliktusából eredeztethetőek. A valódi morális dilemmák oka az, hogy választanunk kell az erények által elérhető különböző jók között. MacIntyre elmélete ezért többet is magába foglal annál, mint amit a politika autonómiáját, és autopoetikus természetét kihangsúlyozó értelmezések állítanak. Így például lehetőséget ad az erények és az erények pusztja látszata közötti különbségek megállapítására, vagy azoknak a gyakorlatoknak az azonosítására, amelyek károsan hathatnak más gyakorlatok érvényesülésére. MacIntyre erényelmélete tehát az értékek pluralitását állítja, de szemben a politika autonómiáját és autopoetikus természetét hangsúlyozó értelmezésekkel, nem relativista. Ennek oka, hogy szerinte az erények nem önmagukban, nem kontextus nélkül érvényesülnek, hanem más erényekkel azonos időben, sok esetben azokkal rivalizálva. Az értékkonfliktusnak tehát konstitutív funkciója is lehet, és ez a funkció olyan erények létét feltételezi, amelyek megalapozzák az erények komplex kontextusát. MacIntyre erényelméletében a „hagyományérzék erénye” töltötte be az erények komplex kontextusát megalapozó és védő erény szerepét.

5. A morális dilemmákat kezelő alternatív stratégia ugyanakkor a politikai közösség újraértelmezését is szükségessé tette. Erre Rawls és MacIntyre erényfelfogásának az

összehasonlítása teremtett lehetőséget. Az összehasonlító vizsgálat eredménye az a belátás volt, miszerint Rawls és MacIntyre hasonlóan értelmezték mind az erényeket, mind pedig azt a politikai közösséget, amelyben az erények gyakorlásának fontos szerepe lehet. Ezekből a vizsgálati eredményekből azt a következtetést vontam le, hogy az identitáspolitikai küzdelmek által tagolt modern politikai közösségek keretei között akkor értelmezhető morális szempontok alapján is a politikai cselekvés, ha a politikai erények klasszikus felfogását kiegészítjük az igazságosság rawlsi elveivel. Az erényelvű és kötelességelvű megközelítés összehangolását az emberi élet egységéről, vagyis az egyéni identitásról és annak morális dimenzióiról adott rawlsi értelmezés alapozza meg. Rawls és MacIntyre közösségképének összehasonlítása során azt is megállapítottam, hogy a Rawls által felvázolt modern társadalmi kontextusban – MacIntyre feltevésével ellentétben – a gyakorlati okosság erénye is érvényesülhet. A gyakorlati okosság, vagyis a *phronészisz* erénye azokban a helyzetekben lehet különösen fontos, amikor az igazságosság elveiről alkotott rivális elképzelések összeegyeztethetetlenek. Az identitáspolitikai konfliktusok által megosztott modern politikai közösségekben szintén összeegyeztethetetlen igazságosság-koncepciók érvényesek, ezért az ilyen közösségek politikai életében különösen fontos lehet a gyakorlati okosság erénye.

6. Azt vizsgálva, hogy MacIntyre milyen szerepet adott a *phronészisz* erényének arra jutottam, hogy ez az erény, és az erre épülő tradíciófogalmának – eltérően MacIntyre saját intencióitól – a modern politikai közösségek kontextusában is használható. Ennek az erényelvű tradíciófogalomnak köszönhető az is, hogy az „emancipációellenes tradicionalizmusokkal” nemcsak a tradícióellenes emancipáció programja állítható szembe, hanem a tradíció premodern logikájára építő emancipációs programok is. A politikai közösségről alkotott rawlsi koncepció rekonstruálása ugyancsak igazolta azt a feltevésemet igazolja, amely szerint a rawlsi igazságosságelmélet keretei között a hagyományérzék „premodern” erénye is szerepet kaphat. Az a politikai közösség, amelynek alapszerkezetét az igazságosság elvei határozzák meg, Rawls szerint speciális identitásformákat pártol. Ez a speciális identitásforma az én egységének koncepciójával írható le. Ez a koncepció „az ember számára való jó”, vagyis az egyéni élet narratív egységének MacIntyre által bemutatott képével rokonítható, így az sem meglepő, hogy olyan közösségi tradíciók támogatásával jöhet létre, amelyek a hagyományérzék premodern erényével állnak kapcsolatban. Ebből következően a hagyomány „diszkurzív” fogalmába a rawlsi igazságosságelmélet középpontjában álló szubjektum koncepció is beilleszthető. Ezen az alapon alkothatunk olyan leírásokat a modern politikai közösségek történetéről, amelyek egyik fő motívuma a rawlsi szubjektum koncepció felszabadításának a mozzanata.

7. Visszatérve a magyarországi diskurzus elemzéséhez megállapítottam, hogy a magyarországi politikai diskurzusban azért lehettek népszerűek azok az elméletek, amelyek a hatalomtechnikai eszközök alkalmazását igazolták, mert a politikai közbeszédet az identitáspolitikai harcok határozzák meg. Az identitáspolitikai küzdelmek és a hatalomtechnikai eszközök ideologikus igazolásának népszerűsége volt az oka annak is, hogy a Kis János által elindított vita nem teljesezhetett ki. Kis János reflektált ugyan az identitáspolitikai küzdelmek jelenségére, viszont tévesen azonosította annak eredetét. Kis szerint az identitáspolitikai küzdelmek fokozódásának az oka az, hogy a szembenálló politikai oldalak különböző feldolgozatlan történelmi sérelmekre alapozzák identitásukat. Saját vizsgálatom eredményeként viszont megállapítottam, hogy az anakronisztikus identitás fenntartásának a szándéka mögött nem csak a feldolgozatlan vagy rosszul feldolgozott traumák állhatnak, hanem azok a konkrét előnyök, amelyek a felelősség elhárításából erednek. Az „anakronisztikus” identitáshoz való „hisztérikus” ragaszkodást a felelősségvállalástól való görcsös félelem is motiválhatja. Ebből következően a politikai közbeszéd színvonala nem azzal javítható, hogy „terapizáljuk” a történelmi traumákból eredő elégtétel kereső attitűdöket, hanem azzal, hogy semlegesítjük a hatalomtechnikai ideológiákat.

8. A hatalomtechnikai szempontokat igazoló elméletek közül a politika autopoetikus természetét kidomborító értelmezés érdemel figyelmet. Ennek az elméletnek a fő forrása a foucault-i hatalomkonceptió. A rawlsi közösségkép és MacIntyre dilemmaértelmezése azért használható a politika autopoetikus természetét hangsúlyozó értelmezések cáfolatára, illetve a politika ilyen koncepciója mögött álló identitáspolitikai konfliktus terápiájára, mert kitüntetett szerepet tulajdonítanak az önbecsülés javának. Az áldozatszerep és a mögötte álló félelem (félelem a felelősségvállalástól) ugyanis nem egyeztethető össze az önbecsülés javával. Az önbecsülés javának érvényesüléséhez viszont megfelelő közösségek szükségesek, olyanok, amelyekben kibontakozhatnak a különböző erények. Az egyik legfontosabb erény a hagyományérzék erénye lesz, amely nagymértékben korlátozza az identitáspolitikai konfliktusok hevesességét, hiszen a politikai gyakorlatban tapasztalható morális dilemmák olyan értelmezéséhez vezet, amely összeegyeztethetetlen az identitáspolitikai küzdelmek által motivált értelmezésekkel.

AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN MEGKELENT PUBLIKÁCIÓK

I. KÖNYV/MONOGRÁFIA

Rácz Sándor: Lehetséges-e a politikai közösség igazságos újraalkotása? Erkölcsi érvelés a demokratikus politikában. Eszmetörténeli Könyvtár 19. Budapest, Argumentum Kiadó, 2013. pp. 267.

II. TANULMÁNYOK

1. Rácz Sándor: Törvényesség vagy morál? In. A megosztó válság: 2006. ősz, Szerk. Dénes Iván Zoltán. Gondolat, Budapest, 2007. 72-98.

2. Rácz Sándor: Liberalizmus versus republikanizmus? In. Liberalizmus és nemzettudat. Dialógus Szabó Miklós gondolataival, Szerk. Dénes Iván Zoltán. Argumentum - Bibó István Szellemi Műhely, Budapest, 2008 /Eszmetörténeli Könyvtár 8./. 273-293.

3. Rácz Sándor: A polgári engedetlenség rawls-i értelmezése. In. Huszonöt fennsík - A művészetektől a tudományokig, Szerk. Bujalos István, Valastyán Tamás, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2011. 284-296.

4. Rácz Sándor: Törvények és erények. In. A szabadság felelőssége. Írások a 65 éves Dénes Iván Zoltán tiszteletére, Szerk. Pénzes Ferenc, Rácz Sándor, Tóth-Matolcsi László. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen 2011. 53-64.

5. Rácz Sándor: Erkölcsi érvelés a demokratikus politikában. In. Nagyerdei Almanach, Szerk. Hornyák Péter István, Karap Zoltán, Debrecen, 2011. (<http://www.nagyalma.hu/archivum.php>)

6. Rácz Sándor: Az erkölcsi szerencse a politikában. In. Bibó 100: Recepciók, értelmezések, alkalmazási kísérletek. Szerk. Dénes Iván Zoltán. Budapest, Argumentum - Bibó István Szellemi Műhely, Budapest, 2012. 438-449.

III. SZERKESZTETT MŰVEK

A szabadság felelőssége. Írások a 65 éves Dénes Iván Zoltán tiszteletére, Szerk. Pénzes Ferenc, Rácz Sándor, Tóth-Matolcsi László. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen 2011.